

Віта Павленко

Житомирський державний університет імені Івана Франка

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК СИСТЕМИ ОСВІТИ В ПОЛЬЩІ

У статті охарактеризовано етапи реформування польської системи освіти. Проаналізовано структуру освітньої системи в Польщі: шестирічна початкова школа, трирічна гімназія, трирічний ліцей та технікум. Визначено позитивні сторони освітніх реформ: передача шкіл до відома органів місцевого самоврядування; відновлення інституції гімназії у системі освіти; введення системи критеріїв і зовнішніх іспитів; автономія шкіл.

Сучасна система освіти в Польщі перебуває на етапі модернізації, спрямованого на вдосконалення й організацію діяльності шкіл різних типів. Приєднання до Болонського процесу (1999 р.) та Брюгге-Копенгагенського процесу (2004 р.) стало початком реалізації на державному рівні виконання стратегічних цілей, які відображають загальноєвропейську політику розвитку освіти на всіх рівнях. Головне завдання перетворень в освіті – наближення її до тих принципів, які характерні для країн Європейського Союзу.

У сучасній європейській педагогіці вдосконалення навчального процесу пов'язують із використанням методики і технологій, орієнтованих на розвиток креативності з урахуванням індивідуальності.

Із вересня 1999 року в Польщі була прийнята нова система народної освіти, яка отримала назву нової шкільної системи. Однією з причин реформи системи була перспектива інтеграції Польщі в Євросоюз, у зв'язку з чим було здійснено спробу адаптувати польську систему освіти до європейської [1].

Мета статті – охарактеризувати етапи реформування польської системи освіти, проаналізувати структуру освітньої системи Польщі: шестирічна початкова школа, трирічна гімназія, трирічний ліцей та технікум.

Розвиток освітніх реформ у Польщі досліджували вітчизняні та зарубіжні науковці: А. Василюк, Ю. Коваль, Л. Ляшенко, С. Мешальський, Е. Огородська-Мазур, С. Сисоєва та ін.

У педагогічному словнику В. Оконя зазначено, що освітня реформа – це зміна системи, змісту й організації системи освіти в цілому або деяких її частин, викликана трансформацією соціально-економічного життя країни та необхідністю адаптації її до потреб освітньої діяльності, а також поліпшення педагогічних наук [13, с. 174].

Особливе визнання у цьому питанні отримав шведський досвід. Торстен Нусен (Torsten Husen) сформулював правила, яких слід дотримуватися, щоб реформи були успішними:

1. Реформа повинна бути невід'ємною складовою більш широкої програми соціально-економічного та культурного перетворення країни.

2. Зміни в освіті повинні бути ретельно підготовлені під концептуальні, організаційні, фінансові та людські ресурси.

3. Заходи, необхідні для ефективного реформування, повинні бути підготовлені заздалегідь, а не перед реформуванням освіти або під час реформування.

4. Успіх реформи значною мірою визначає добру співпрацю центральних та місцевих органів освіти з учителями та батьками учнів.

5. Кожна раціонально спланована і виконана зміна освіти вимагає підтримки педагогічних, психологічних, соціологічних та економічних досліджень.

6. Пропонована реформа повинна бути цілісною (включати в себе основні елементи системи або підсистеми), а також варіанти і перспективи [9].

Наприкінці 1998–1999 навчального року обов'язковою була така структура системи освіти Польщі:

- 1) дитячий садок,
- 2) 8-річна початкова школа (обов'язкова),
- 3) 3-річна базова професійна школа,
- 4) 4-річний загальноосвітній ліцей (середня загальноосвітня школа).

Середні професійні школи:

- 4-річні технічні або професійні ліцеї,
- 5-річний професійний технікум,
- 2 – 2,5-річні так звані "післяліцейні" або "післяматуральні" школи.

Проведення реформи, яка почалася в 1999 р, було розраховане на кілька років. Зміни відбулися як у структурі польської системи освіти, програми навчання, так і в наближенні навчальних закладів до європейських стандартів. Наслідком змін було збільшення числа молодих людей із середньою і вищою освітою. Випускники польських шкіл повинні отримувати широкопрофільну підготовку, у якій особлива увага звертається на інформатику, іноземні мови, підготовку до самоосвіти, самостійне влаштування на роботу, уміння поводити себе на ринку праці [15].

Перед реформою було поставлено такі цілі:

- підвищення рівня освіти суспільства шляхом поширення середньої та вищої освіти: середню освіту з атестатом зрілості (матура) найближчим часом повинні були отримати близько 80 %, молодих поляків, решта ж молоді – 20 % – повинна закінчити базові професійні школи;
- вирівнювання шансів на отримання освіти;

- поліпшення якості освіти, що розуміється як інтегральний процес освіти й виховання.

Реалізація цілей можливе за таких умов:

- продовження освіти до 16 років і перенесення на рік моменту прийняття учнем рішення про вибір подальшого шляху освіти;
- реструктуризація шкільної системи, у якій окремі етапи навчання будуть охоплювати групи дітей або молоді на тій самій стадії психічного і фізичного розвитку, що дасть можливість пристосувати роботу школи до специфіки потреб цієї вікової групи;
- перебудова професійної освіти, опертя її на широкопрофільному, інтегрально-з'єднаному із загальною освітою навчанні у профільному ліцеї, технікумі, а також у дворічних базових технічних школах, що дають кваліфікації за спеціальностями широкого профілю. У майбутньому це повинно дозволити відносно швидко присвоєння спеціальних професійних кваліфікацій, а також полегшити процес перенавчання відповідно до потреб ринку праці;
- встановлення дворічного додаткового ліцею для випускників базових технічних шкіл, що створює можливість подальшого навчання тим учням, які після закінчення гімназії обрали професійне навчання;
- введення системи перевірок та іспитів, які створюють можливість збільшення пропускної здатності шкільної системи, еквівалентність шкільних свідоцтв, а також надання іспитам діагностичної функції та функції профорієнтації. Іспити повинні підсумовувати кожен цикл навчання і цим впливати на поліпшення якості навчання.

Реформа системи освіти внесла зміни практично в усі сфери її функціонування, починаючи з основ фінансування державної освіти через створення нових типів шкіл і нової організації занять аж до принципів прийому на роботу та оплати праці вчителів [6].

Паралельно реформа була проведена у таких напрямках:

1. Структурна реформа – зміна шкільної системи.
2. Реформа програм, пов'язана зі зміною форм і методів роботи вчителя з учнем.
3. Реформа системи оцінювання.
4. Реформа у сфері управління і нагляду системи освіти, яка впливає з адміністративної реформи.
5. Реформа системи просування по службі та заробітної плати вчителів, а також зміна ролі вчителя в процесі навчання.
6. Реформа у сфері фінансування освіти.

Реформа освіти змінила шкільну систему. Реформування шкільної системи було поділено на декілька етапів. З 1 вересня 1999 року, відповідно до закону від 8 січня 1999 року, який містить правила введення

реформи системи освіти, почалося впровадження реформованої системи обов'язкової освіти, до складу якого входять такі школи:

- 6-річна початкова школа,
- 3-річна гімназія.

Від 1 вересня 2002 року, відповідно до закону від 21 листопада 2001 про зміну закону "Карта Вчителя", Закону про систему освіти, а також закону "Правила, що встановлюють реформу шкільної системи", були засновані такі типи так званих "післягімназійних" (шкіл для випускників гімназій) шкіл:

- 2–3-річні базові професійні школи,
- 3-річні загальноосвітні ліцеї,
- 3-річні профільні ліцеї,
- 4-річні технікуми.

Зміни програм відповідно до нової системи освіти були спрямовані на відхід від застарілої дидактики, зокрема на:

- зменшення ролі методів передачі знань учням на користь методів, які активізують учня в процесі навчання і виховання;
- обмеження колективних форм на користь форм диференційованого індивідуального навчання;
- використання цікавих дидактичних засобів, що надають можливість безпосереднього пізнання і подолання вербалізму в навчанні.

У нових типах шкіл організація занять помітно відрізняється від тієї, яка застосовувалася до часів проведення реформи. Основою реформи є відхід від перевантажених програм навчання, у яких окремі предмети відповідають академічним дисциплінам, на користь таких занять, завдяки яким можна буде помітити індивідуальність дитини, сприяти розвитку її креативності [6].

Найбільш складним і важливим елементом реформи було створення нових типів шкіл. Структурна реформа передбачає більш чітке розділення на етапи навчання. Нова шкільна система охоплює етапи навчання від дитячого садка до докторантури. Шестирічна початкова школа об'єднує учнів I і II етапів навчання й готує їх до загальної трирічної гімназії (III етап). Навчатися на середньому рівні (IV етап) повинен свідомий, добре підготовлений і правильно спрямований випускник гімназії. Таким чином, забезпечується безперервність системи навчання (випускник кожного етапу освіти може продовжувати навчання на вищих рівнях).

Як зазначає Т. Левовицький, уведені з волі політиків зміни не були належним чином підготовлені, вони зроблені без урахування думки і пропозицій, які висловлювались у значних наукових колах; матеріально-технічні та фінансові зміни було введено поспішно, унаслідок чого виник опір багатьох прошарків (батьки учнів, учителі, адміністрація школи). Ідеї

реформаторів були важко прийняті – постійною перешкодою було недофінансування освіти [3, с. 160].

На сьогодні в Польщі впроваджена **єдина європейська система дошкільної освіти**. Це означає, що, як і раніше, у батьків є вибір, чи віддавати дитину в дошкільний навчальний заклад взагалі, і якщо віддавати, то на *повний* або *скорочений день* (крім останнього року, що передує вступу в початкову школу). Більшість дитячих садків у Польщі - **муніципальні**. Їхній рівень, тим не менше, досить високий, оскільки держава надає багато уваги цій сфері. Крім муніципальних (належать до місцевого самоврядування), існують і є успішними **громадські дитячі садки**, які призначені для дітей, *позбавлених батьківського тепла*, а також дітей із *відставанням у розвитку або з обмеженими можливостями*.

Приватні дитячі садки в Польщі вирізняються великою кількістю вихователів, меншою кількістю дітей у групах і, звичайно ж, великою увагою і матеріальною базою. Приватні дитячі садки відвідують діти дуже заможних громадян. *Середній клас* задовольняється, зважаючи на добру якість, *муніципальними дитячими садками*. *Останній рік* у дитячому садку, згідно з польськими законами, є *обов'язковим для всіх* без винятку, включаючи дітей іноземних громадян, які постійно проживають на території Польщі. **Дитячий садок** – із 3 років є останньою обов'язковою ланкою.

Подальші етапи освіти регламентуються законом "**Про систему освіти**" від 1991 р., який формує поняття шкільного обов'язку (*obowiązek szkolny*): у Польщі всі діти отримують **середню освіту** на рівні **загальної школи** та **гімназії** (вона стосується всіх дітей у віці від **7 до 18 років**).

Польська система освіти перебуває в процесі реформи освітніх програм, згідно з якою з вересня 2014 року поряд із "нульовими" класами для дітей віком від 6 років створено перші класи для шестирічок, тобто реформа полягає у зниженні шкільного віку з 7 до 6 років. На сьогодні діти починають обов'язкову шкільну освіту у віці 7 років. Батьки шестирічних дітей самі вирішують, чи піде дитина у перший клас, де буде навчатися із семирічними дітьми, чи в нульовий клас. Вибір однієї з цих форм є обов'язковим (шестирічна дитина повинна відвідувати нульовий чи 1 клас).

Задум включити шестирічну дитину до школи з'явився в 2008 році і майже відразу був упроваджений. Із 1 вересня 2012 року шкільна освіта стала обов'язковою для дітей шести років. 2 березня 2012 року набув чинності Закон від 27 січня 2012 року про внесення змін до Закону про систему освіти і деякі інші акти. Обов'язкову освіту для шестирічок було відкладено до 1 вересня 2014 року. Під час 2012 / 13 і 2013 / 14 навчальних років батьки повинні були приймати рішення щодо початку навчання у першому класі початкової школи дитиною, якій у цьому календарному

році виповнилося б 6 років. Шестирічна дитина, яка не перейшла до шкільного навчання, проходить обов'язкову дошкільну підготовку [2, с. 371].

У той шкільний рік, коли дитині виповнюється **7 років**, батьки зобов'язані віддати її до школи – інакше в ситуацію втрутиться держава. Зараз тривають суперечки щодо урядового проекту про *шкільний обов'язок для 6-річних дітей*. Більшість батьків організували "Stowarzyszenie – ratujcie maluchy". Створено сайт (www.ratujmaluchy.pl).

До списку аргументів проти реформи навчання 6-річних дітей включено:

- недостатні інвестиції в школу в Польщі та наслідки цього;
- критика нового навчального плану, який не враховує можливості шестирічок, та невідповідність учителів;
- відсутність місць у дитячих садках (школах), де проводяться уроки для шестирічок;
- труднощі у встановленні контактів дітей із дорослими;
- відсутність готовності до співпраці з групою і вчителем;
- порушення почуття безпеки дитини;
- відсутність емоційного контролю – істерики, плач;
- труднощі в зосередженні уваги дитини [2, с. 377].

На сайті Міністерства освіти (Ministerstwo Edukacji Narodowej) розділ "Шестирічна школа" ("Sześciolatek w szkole"), у якому висвітлюються ідеї реформи, розміщено поради, інформація про реформу, приклади вдалої практики, пов'язані з реформою, позитивний досвід шкіл.

Ева Філіп'як (Ewa Filipiak) вважає, що готовність дитини до школи характеризується такими факторами:

- досягнення певного рівня психічного розвитку (сприйняття, мислення, пам'ять);
- дитина виявляє волю до навчання і готовність учитися;
- дитина спрямована на результат;
- готовність діяти в ролі учня, члена команди, який виконує поставлене завдання;
- може зосередитися на завданні;
- може взяти на себе відповідальність за виконання окремих завдань;
- дитина готова відповідати правилам поведінки в класі;
- може бути цілеспрямованою;
- знає, як функціонує група;
- прагне встановити контакт зі світом дорослих;
- готова шукати нові шляхи, спілкуючись із іншими людьми або дізнаватися про них із інших джерел [8, с. 8].

Таким чином, щоб дитина була готова до школи, потрібно розвивати пізнавальні, соціально-емоційні та фізичні її сфери. Часто розвиток усіх

сфер не є гармонійним; дитина може, наприклад, досягти високого рівня когнітивних функцій, але рівень емоційного і соціального розвитку є недостатнім для того, щоб дитина могла функціонувати в групі, адекватно реагувати на ситуацію й контролювати свої емоції. Оцінка шкільної зрілості дитини має дуже важливе значення для правильного вибору форм і методів всебічного розвитку. Р. Венцковський (Ryszard Więckowski) зазначає, що потрібно "підтримувати диверсифікований розвиток окремих дітей, які беруть участь в освітньому процесі" [16, с. 109].

Польська шкільна освіта вважається однією з найбільш якісних у Східній Європі. Освітні заклади в Польщі за формою власності бувають **державними, приватними і суспільними**. Державні навчальні заклади утримуються за рахунок державних коштів. Державні початкові школи належать до певних дільниць та районів міста. Це означає, що школи повинні приймати всіх дітей, які проживають на дільниці, а саме в межах цього району. На прохання батьків дитина може бути зарахована до школи не в тому районі, у якому вона проживає. Рішення про зарахування дитини до школи приймає директор школи.

Приватні школи відкривають громадяни-підприємці, які стають власниками цих шкіл. Метою діяльності приватних шкіл є отримання прибутків. Часто такі школи відкривають громадяни інших держав, і процес навчання може здійснюватися польською та іноземною мовами. У таких школах обов'язково працюють учителі-іноземці. Приватні школи пропонують учням більший вибір позакласних занять, декілька іноземних мов, проте дослідження не підтверджують, що випускники приватних ліцеїв мають кращі результати державної атестації, ніж випускники державних.

Приватні школи у Польщі досить поширені: від звичайних приватних шкіл до популярних двомовних шкіл для дітей дуже заможних батьків, адже кошти навчання в такій школі можуть сягати до десяти тисяч євро за навчальний рік.

Третьою формою власності є неприбуткові *суспільні* (społeczne) школи. Ці школи були створені наприкінці 80-х асоціаціями батьків, які хотіли забезпечити для своїх дітей кращі умови та вищий рівень навчання. Суспільні школи відрізняються від приватних тим, що контроль здійснює асоціація батьків, яка одночасно є співвласниками школи та приймає рішення про справи школи, наприклад, хто буде займати посаду директора. Функція директора школи більше нагадує обов'язки менеджера, який керує процесом навчання. У таких школах можуть бути реалізовані авторські програми навчання. Навчання в таких школах є платним: 300–350 євро [6].

Загалом освіта в державних школах безкоштовна, натомість, у приватних та суспільних школах – платна. Від оплати можуть звільнятися

учні, які навчаються за стипендіальними програмами, що їх мають деякі приватні та суспільні школи.

Навчальний рік в усіх типах шкіл починається 1 вересня й закінчується в останню п'ятницю червня. Протягом навчального року діти мають зимові канікули, які тривають 2 тижні. Під час таких релігійних свят, як Різдво та Великдень, діти також мають перерву в навчанні від одного до двох тижнів [7].

Освітні заклади в Польщі знаходяться під юрисдикцією Міністерства національної освіти й Міністерства науки та вищої освіти.

Після проведення реформи 1999 року навчальні заклади поділено відповідно до етапів навчання учнів за віковим принципом.

Структура освітньої системи Польщі:

- **Шестирічна початкова школа** (szkoła podstawowa) для дітей у віці від 7 до 13 років із двома ступенями: від 1-го до 3-го класу (nauczanie początkowe) з інтегрованими заняттями та клас від 4-го до 6-го зі структурою занять у формі блоків.

- **Трирічна гімназія** (gimnazjum) як продовження загальноосвітньої школи для молоді у віці від 13-ти до 16-ти років.

Діти віком від 16 років можуть навчатися в різних типах **середніх шкіл**.

Трирічні ліцеї (liceum) з різним профілем (*гуманітарний, класичний, економічний та технічний*). **Технікум** (technikum), у якому навчання триває 4 роки. Після закінчення ліцею та технікуму діти отримують *атестат зрілості*.

Навчання в початковій школі триває 6 років і ділиться на **2 етапи**: протягом перших **3 років** у навчальній програмі немає чіткого поділу на предмети, навчання відбувається у формі інтегрованих занять.

На першому етапі навчання (1–3 класи) немає традиційного поділу на уроки, перерви і предмети, що дозволяє вчителю організувати заняття. Під час перших трьох років навчання в початковій школі учні відвідують "загальні заняття" тривалістю 15 годин на тиждень у першому класі, а також 16 і 17 годин у другому і третьому класах. Метою цих занять, крім засвоєння основних умінь читання, письма і лічби, є розвиток уміння користуватися різними нескладними інструментами, набуття навичок суспільної поведінки та основ моральності [5].

Форма організації занять залежить від учителя. Не існує поділу на уроки – учитель самостійно вирішує питання про час окремих фрагментів занять і перерв, пристосовуючи їх тривалість до активності і можливостей дітей. Також учитель визначає спосіб поєднання розумової та фізичної активності під час уроку ("фізкультурні хвилинки між уроками") протягом трьох годин щотижня.

У школі немає також чіткого поділу на такі предмети, як польська мова, математика, природничі науки. Окремо учні вивчають такі предмети, як англійська мова, фізична культура, музика та релігія. Ці предмети викладають різні вчителі. Більшість предметів викладає один учитель, який виконує також функції класного керівника. Такий предмет, як релігія, є необов'язковим. Якщо батьки дитини не належать до католицької віри, вони можуть прийняти рішення, щоб їхня дитина не відвідувала уроки релігії. Звільнені учні замість релігії відвідують уроки етики. Школа зобов'язана організувати такі уроки навіть для одного учня. В інтегрованому навчанні немає бальної системи оцінювання знань, учні отримують оцінки в описовій формі [17].

Початкова школа може мати *інтегровані класи*. Інтегровані класи – це спеціально створені класи для дітей з обмеженими можливостями. Батьки дітей-інвалідів мають право вибрати спеціальну школу або індивідуальне навчання для своїх дітей. Деякі батьки не погоджуються віддати дитину з обмеженими можливостями в спеціальну школу, можуть також не погодитися на індивідуальне навчання. На прохання батьків, гміна (найменша адміністративна одиниця в Польщі) повинна забезпечити дітям з обмеженими можливостями навчання в загальноосвітній школі. Рішення про створення інтегрованих класів приймає директор школи спільно з керівним органом (радою). При створенні інтегрованого класу чітко дотримується пропорція від 3 до 5 дітей з обмеженими можливостями в класі з загальною кількістю учнів від 15 до 20. В інтегровані класи обов'язково призначають двох учителів: класного керівника і вчителя-помічника. Зазвичай учні, які потрапляють до інтегрованих класів, можуть мати такі порушення розвитку, як початковий аутизм. Такі учні вчать перебувати у колективі, а відповідно дібрані методики роботи з ними підготують їх до повсякденного життя в суспільстві [12].

Діти 1–3 класів мають право на безкоштовне перебування в загальній кімнаті (світлиця) зазвичай із 7.00 до 17.00 або 18.00. Водночас відбуваються платні і безкоштовні додаткові заходи, у багатьох школах діти можуть виконати домашнє завдання під наглядом одного з учителів, що працюють у світлиці.

Реалізуючи програму навчання, учитель пристосовує тривалість занять, зміст програм, а також спосіб проведення занять до можливостей та інтересів учнів. Істотною зміною, яка стосується не тільки учнів та вчителів, але й батьків, є ліквідація бальної (цифрової) системи оцінювання та заміна її описовою оцінкою, яку виставляють учню в середині і в кінці навчального року. Учитель першого класу не ставить жодних цифрових оцінок, натомість здійснює спостереження за розвитком дитини. У результаті цього немає дидактичних невдач або явища другорічництва. Кожна дитина розвивається відповідно до своїх

можливостей і в оптимальному для себе темпі. Визначення щодо того, що учень дуже хороший, поганий, задовільний, не вживається. На цьому етапі навчання переважають не критичні зауваження, а вказівки щодо роботи, а відповідна мотивація й доброзичливе ставлення вчителя є гарантією успіху. Учитель створює умови для креативного розвитку школярів.

Міністерство освіти Польщі надає особливої уваги зростанню професійної майстерності вчителів, які є головною рушійною силою запланованих освітніх реформ. Учитель майбутнього повинен бути вчителем учня, а не вчителем предмета. Він повинен стати всебічно підготовленим до роботи з дітьми, до розуміння їхніх проблем, співпраці з батьками.

На другому етапі навчання в початковій школі (4–6 класи) вилучено поділ на традиційні предмети, уведено так званий "блоковий спосіб навчання". Учні 4–6 класів знайомляться з окремими предметами під час занять, які мають характер предметних блоків і охоплюють від двох до чотирьох традиційних академічних дисциплін.

Предмети об'єднані в чотири предметних блоки: культура і польська мова, математика, природа, історія і суспільство – щотижня по шість годин, а також мистецтво і техніка – по дві години, іноземна мова та фізкультура – по три години. Спосіб вивчення релігії або етики схожий на вивчення цих предметів у 1–3 класах (добровільний вибір учнів у відвідуванні уроків релігії або етики – щотижня дві години). До змісту освіти в 4–6 класах входять: математика, польська мова, англійська мова, історія, природознавство, музика, фізична культура, інформатика, техніка та пластика, релігія або етика. Слід зазначити, що польська мова не має чіткого поділу на літературу та мову. На уроках польської мови вчитель самостійно обирає, з якими творами учні будуть знайомитись у певному семестрі та коли будуть вивчати граматику, – основне, щоб це реалізувалось у програмі навчання. Предмет "техніка та пластика" є своєрідним відповідником трудового навчання, хоча програма навчання відрізняється від української. Викладає такий предмет один учитель і для хлопців, і для дівчат, отже, немає поділу на групи.

Автором програми навчання є не Міністерство освіти, а учитель. Саме вчитель ухвалює остаточне рішення щодо того, за якою програмою та за якими підручниками навчати учнів. Учитель одержує лише програмні основи для свого блоку знань, які слугуватимуть йому для розробки конкретної шкільної програми навчання.

Щодо підручників, то вчителі самі вирішують, які з них вони використовуватимуть у навчальному році. Звичайно, всі обрані підручники повинні мати дозвіл Міністерства освіти на використання в початковій школі, але в різних школах на одній паралелі можуть бути різні підручники. Щодо підручників з англійської мови, то перед вибором

учителя англійської мови є ціла низка англомовних видавництв, таких як "Оксфорд", "Макміллан", "Лонгман" та багато інших, які на замовлення Міністерства освіти пристосовують підручники до шкільної програми [10].

Найновішою реформою польської системи освіти є реформа підручників. До вересня 2014 року придбання підручників для учнів було обов'язком батьків. Безкоштовні підручники з обов'язкових предметів для всіх учнів початкових і середніх шкіл є передумовою поправки до Закону про систему освіти, яку ухвалив Сейм у червні 2014 року.

У 2014–2015 навчальному році підручники були безкоштовними тільки для першокласників, але це тільки початок змін, які Міністерство освіти вводить поступово до 2017 року. Наприкінці проекту школи протягом трьох років отримають від Міністерства готові абетки (Elementarz) для 1–4 класів 1–4 та гроші на підручники для вивчення мов із вправами. Вибір підручників, які купуватиме школа, буде здійснюватись радою вчителів.

Основна передумова поправки полягає в тому, що держава зобов'язана надати учням початкових і середніх шкіл вільний доступ до підручників, навчальних матеріалів та матеріалів із вправами. Автори Закону керуються ст. 70 Конституції, згідно з якою в державних школах існує право на безкоштовну освіту. Вони підкреслюють, що доступність підручників дозволить більш повно реалізувати конституційне право на освіту й забезпечить усім групам учнів однаковий доступ до освіти. "Батьки не повинні витрачатися на придбання підручників своїм дітям. Це дозволить ліквідувати потенційну причину виключення учнів, які не мають підручників, тому що батьки не можуть дозволити собі їх купити", – пишуть автори Закону. Відповідно до проекту, підручники, навчальні матеріали та матеріали з вправами будуть придбані за рахунок державних коштів та належатимуть органу, що здійснює контроль над шкільним закладом.

Також повинні змінитися умови допуску підручників до використання в школах. Традиційний підручник у паперовій формі не буде містити питань та завдань, які вимагатимуть дати відповідь у самому підручнику. Завдяки створенню такого підручника і вилученню подібних завдань одним екземпляром можна буде користуватися кілька років [6].

У 4–6 класах предмети викладають різні вчителі, один із яких виконує функції класного керівника. Він також є відповідальною особою з питань виховання учнів.

У систему "блокового навчання" внесено так звані виховні програми (патріотичне та громадянське виховання, інформаційна культура). У старших класах початкової школи учні вдосконалюють уміння, набуті на попередньому етапі навчання, а також розвивають свої пізнавальні інтереси. Новою метою є досягнення самостійності, чіткості та

ефективності у вирішенні проблем, а також засвоєння соціально позитивної поведінки та вміння свідомого прийняття рішень.

Із 4 класу виставляються оцінки – від 1 (незадовільно) до 6 (відмінно). Навчання у початковій школі триває 6 років, після чого учні переходять до **гімназії**. Результати навчання в початковій школі перевіряються *тестами*, які мають довідковий характер і не впливають на підсумкові результати шкільного навчання.

Якщо батьки бажають, щоб дитина продовжила навчання у гімназії, то оцінки з загальної школи не беруться до уваги, але є школи, які мають свої критерії для переходу на наступні освітні ланки. Діти здають загальнодержавний екзамен у письмовій формі з основних предметів у кінці 6 класу. Цей екзамен у Польщі проходить зазвичай у квітні, в один день і в той самий час. Із 2014 / 2015 навчального року такий тест має завдання з англійської мови. У деяких школах учні здають загальнопольський тест компетенції в кінці 3 класу. Тест є добровільним, і батьки повинні дати згоду на участь у ньому своєї дитини. Складання тесту компетенції третьокласниками та отриманий результат не впливають на подальший хід навчання дитини. Цей тест має лише інформативне значення [11].

Під час екзамену оцінюються знання з читання, письма, вміння аналізувати, використовувати інформацію та застосовувати знання на практиці. Водночас цей екзамен є обов'язковою умовою завершення початкової школи. Звільнення від обов'язку здавати екзамен отримують переможці конкурсів або предметних олімпіад воєводського та регіонального масштабів одного з предметів групи, які охоплені тестуванням. Інші учні можуть бути звільнені тільки за станом здоров'я або за життєвими обставинами. Звільнення може бути отримано від директора Регіональної Екзаменаційної Комісії (ОКЕ). Заяву на отримання такого звільнення подає директор школи. На думку деяких експертів, недостатнє знання польської мови новоприбулих іноземних дітей є фактором життєвих обставин для звільнення від екзамену, інші експерти з таким поясненням не погоджуються. У кожному випадку рішення приймає Комісія (ОКЕ) [14].

Результати екзамену для шестикласників не впливають на завершення дитиною початкової школи, але вони можуть бути прийняті до уваги на етапі прийому в іншу школу, тобто гімназію. Навчання в польській **гімназії** після реформи 1999 р. триває 3 роки (вік 13–16 років) (7–9-х класів на Україні).

Кожна дитина має гарантоване місце в гімназії округу, згідно з місцем проживання. Вона також може клопотатися про місце в гімназії іншого округу за наявності місць. Кожна школа встановлює критерії для прийому кандидатів із інших округів. Найбільш поширені критерії прийому

включають: середні підсумкові оцінки з 6 класу, а іноді загальну середню оцінку з 4 і 5 класів, результат екзамену з шостого класу, інші досягнення, наприклад, участь у конкурсах або міжнародні сертифікати університету Кембрідж KET і PET, які дають додаткові бали до вступу.

Гімназії, що спеціалізуються на навчанні іноземних мов або спортивних дисциплін, часто організовують власні додаткові іспити, які перевіряють мовні навички кандидатів або їхні спортивні здібності.

Шкільна програма в польських гімназіях включає такі предмети як: математика (без поділу на алгебру та геометрію), польська мова (як один предмет без поділу на мову та літературу), англійська мова та друга іноземна мова (іспанська, німецька, російська, італійська або французька), інформатика, історія, географія, фізика, хімія, біологія, цивільне право (WOS – wiedza o społeczeństwie – предмет про соціальну, політичну, економічну, політичну та податкову систему Польщі), PDŻ (Przygotowanie do życia w rodzinie) – підготовка до життя в сім'ї та, за вибором, релігія або етика.

Навчання в гімназії закінчується загальнодержавним письмовим іспитом, що складається з трьох частин: гуманітарні науки (польська мова (яка включає літературу), історія та суспільні науки), математика та природничі науки (фізика, хімія, географія та біологія) та іноземна мова (англійська, французька, іспанська, німецька, російська). Мова може бути обрана лише у випадку, коли учень вивчав її в школі як обов'язковий предмет. Мовну частину екзамену учень повинен здавати на базовому або розширеному рівнях. Базовий рівень є обов'язковим для всіх. Розширений рівень є обов'язковим для учнів, які вибирають екзамен з мови, яку вивчали в початковій школі. Кожну частину іспиту здають наступного дня. Екзамен з гуманітарних, природничих наук і математики триває 150 хвилин, а мовна частина займає 60 хвилин на кожному рівні. Здати екзамен необхідно, щоб закінчити середню школу, але немає певного мінімуму балів, що дозволяють вважати іспит складеним.

Результати випускних іспитів у гімназіях, на відміну від тестів після закінчення початкової школи, серйозно впливають на подальшу долю учня. Оцінки, отримані на цих іспитах, визначають, чи буде учня прийнято в **ліцей**, чи він продовжить здобувати середню освіту в **професійно-технічному училищі** (szkoły zawodowe). Деякі групи учнів мають право на особливі умови іспиту та пільги, що їм надаються щорічно постановою директора Центральної екзаменаційної комісії (ОКЕ) [7].

Середні школи в Польщі – це навчальні заклади, у яких учні починають навчання після закінчення гімназії. Як уже згадувалось раніше, серед типів середніх шкіл виокремлюють ліцей та технікум. Для випускників середніх шкіл (ліцеїв) та технікумів доступною для подальшого навчання є освіта у вищих навчальних закладах. Середні школи самі визначають

критерії прийому кандидатів. Серед предметів, які вивчають учні середніх шкіл – математика (також без поділу на алгебру та геометрію), польська мова (як один предмет без поділу на мову та літературу), англійська мова та друга іноземна мова (іспанська, німецька, російська, італійська або французька), інформатика, історія, географія, фізика та астрономія, хімія, біологія, цивільне право (WOS) – предмет про соціальну, політичну, економічну, політичну та податкову систему Польщі), *за вибором* – релігія або етика, знання про культуру (WOK), вступ до підприємництва, освіта для безпеки [14].

Державний іспит на атестат зрілості, відповідно до програми "Нова матура" (Новий іспит на атестат зрілості), уперше у всій Польщі було проведено у квітні – травні 2005 року. Внутрішній іспит (усний) проводиться в школі і охоплює польську мову і сучасну іноземну мову. Зовнішній іспит на основному або розширеному рівні готує і приймає Центральна та Регіональні Екзаменаційні Комісії: з польської мови, іноземної мови, а також з інших обраних предметів. Із 2009 / 2010 навчального року до іспиту внесено також математику [17].

Екзамен на атестат зрілості (matura) є загальнодержавним іспитом для випускників ліцеїв, проводиться в усіх школах у Польщі одночасно, зазвичай у травні. Він не є обов'язковим. Натомість результат цього іспиту є умовою продовження освіти у вищих навчальних закладах. Екзамен складається з двох частин: обов'язкової та додаткової. В обов'язковій частині учні здають усно і письмово польську мову, вибрану іноземну мову (також усно і письмово), математику і мову національної меншини, за умови, що до неї належить учень і що він вивчав її у школі. У додатковій частині учень може вибрати до шести предметів, із яких складатиме іспит. Учень також вирішує, на якому рівні буде їх здавати: базовому чи розширеному. Умовою для складання іспиту є отримання 30 % можливих балів з кожного предмета в обов'язковій частині іспиту. Випускники середніх шкіл, які є переможцями або фіналістами олімпіад, звільняються від іспиту з цього предмета, відповідно до розпорядження директора комісії (СКЕ). Випускники, які не здали іспитів на атестат зрілості, мають право приступити до усних і письмових екзаменів вдруге. Випускники з особливими освітніми потребами, зокрема інваліди, складають випускні екзамени відповідно до загального графіка, в умовах і формах, пристосованих до їхніх потреб. Так, наприклад, учні, які мають рішення психолого-педагогічної клініки про дислексію, можуть мати більше часу на написання письмових екзаменів. Після отримання атестата про середню освіту випускник має право звернутися до директора Екзаменаційної комісії району для доступу до своєї перевіреної і оціненої роботи [7].

Перевагою ліцею є те, що за підсумками випускних іспитів можна вступити у вищий навчальний заклад **без іспитів** або зі здачею нескладних тестів.

Отже, одним із основних результатів реформування системи освіти стало впровадження ідеї інтегрованого й блокового навчання, що забезпечує всебічний розвиток особистості учня. Інтегроване навчання пристосовує процес навчання до потреб і можливостей розвитку дітей, уможливорює уникнення стресів, що порушують їхній гармонійний розвиток. Блокове навчання допомагає усунути "енциклопедизм". Критерії та іспити обмежують суб'єктивізм в оцінюванні учнів.

Серед позитивних сторін реформи системи освіти польські дослідники вказують:

- передачу шкіл до відомих органів місцевого самоврядування;
- відновлення інституції гімназії у системі освіти;
- введення системи критеріїв і зовнішніх іспитів;
- автономія шкіл (що забезпечує різноманітність освітніх пропозицій).

Список використаних джерел та літератури

1. Василюк А., Ляшенко Л. Нові підходи до планування і реформування освіти (зарубіжний досвід) // Освіта і управління.— 2002.— Т. 5.— № 1.
2. Коваль Ю. Шестирічки в школі – результат освітньої реформи / Юстина Коваль // Освітні реформи: місія, дійсність, рефлексія : монографія / за ред. Василя Кременя, Тадеуша Левовицького, Віктора Огнев'юка, Світлани Сисоевої. – К. : ТОВ "Видавниче підприємство "Едельвейс", 2013.— 460 с.— С. 371–385.
3. Левовицький Т. Про цілі та результати реформ – між тривалими розмовами реформаторів та освітньою дійсністю / Тадеуш Левовицький // Освітні реформи: місія, дійсність, рефлексія : монографія / за ред. Василя Кременя, Тадеуша Левовицького, Віктора Огнев'юка, Світлани Сисоевої. – К. : ТОВ "Видавниче підприємство "Едельвейс", 2013.— 460 с.— С. 155–182.
4. Мешальський С. Зміни польської системи освіти та ідея демократизації / Стефан Мешальський // Освітні реформи: місія, дійсність, рефлексія : монографія / за ред. Василя Кременя, Тадеуша Левовицького, Віктора Огнев'юка, Світлани Сисоевої.— К. : ТОВ "Видавниче підприємство "Едельвейс", 2013.— 460 с.— С. 47–61.
5. Педагогічна освіта в Республіці Польща: структура і зміст. Кристопчук Т. Є. [Електронний ресурс].— Режим доступу : www.twirpx.ru
6. Реформування шкільної освіти Польщі на початку XX ст. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://npu.edu.ua/!e-book/book/html/D/ispu_kiovst_Demyanenko/300.html
7. Etyka nawet dla jednego ucznia – minister edukacji narodowej podpisała rozporządzenie [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://men.gov.pl/ministerstwo/informacje/etyka-nawet-dla-jednego-ucznia-minister-edukacji-narodowej-podpisala-rozporzadzenie.html>
8. Filipiak E. Dojrzałość potrzebna od dziecka / E. Filipiak // "Psychologia w Szkole", 2005.— № 3.— S. 8.

9. Gajdzica A. Reforma oświaty a praktyka edukacji wczesnoszkolnej / A. Gajdzica.— Katowice 2006, Wyd. UŚ.
10. Gimnazjum [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://pl.wikipedia.org/wiki/Gimnazjum>
11. Informator o egzaminie maturalnym od roku szkolnego 2014/2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.cke.edu.pl/files/file/Matura-2015/Informatory-2015/Informator-Czesc-ogolna.pdf>
12. Klasy integracyjne [Електронний ресурс].— Режим доступу : <http://www.spes.org.pl/twoje-prawa/edukacja/klasy-integracyjne>
13. Okoń W. Słownik pedagogiczny / W. Okoń.— Warszawa 1992, PWN.— S. 174.
14. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 26 lutego 2002 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół (Dz. U. 2002, nr 51, poz. 458 z późn. zm.) [Електронний ресурс].— Режим доступу : <http://www.wbc.poznan.pl/Content/2280/index.html>
15. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 15 lutego 1999 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego (Dz. U. 1999, nr 14, poz. 129). [Електронний ресурс].— Режим доступу : <http://zus.pl/default.asp?id=6&p=6>
16. Więckowski R. Pedagogika wczesnoszkolna / R. Więckowski.— Warszawa 1998, WSiP.— S. 109.
17. Ustawa z dnia 19 marca 2009 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz zmianie niektórych innych ustaw (Dz. U. 2009, nr 56, poz. 458) [Електронний ресурс].— Режим доступу : <http://www.wbc.poznan.pl/Content/2280/index.html>
18. Ustawa z dnia 21 listopada 2001 r. o zmianie ustawy – Karta Nauczyciela, ustawy o systemie oświaty oraz ustawy – Przepisy wprowadzające reformę ustroju szkolnego. (Dz. U. 2001, nr 144, poz. 1615) [Електронний ресурс].— Режим доступу : <http://zus.pl/default.asp?id=6&p=87>

Vita Pawlenko. Stanowienie i rozwój systemu edukacji w Polsce.

W artykule zostały scharakteryzowane etapy reformowania polskiego systemu edukacji. Przeanalizowano strukturę systemu edukacji w Polsce: sześciolletnia szkoła początkowa, trzyletnie gimnazjum, trzyletnie liceum i technikum. Wyznaczono pozytywne strony reform w edukacji: funkcjonowanie szkół pod kierunkiem samorządu miejskiego; ponowienie się instytucji gimnazjum w systemie edukacji; wprowadzenie systemu kryteriów i egzaminów zewnętrznych; autonomia szkół.

Vita Pavlenko. Formation and Development of the Education System in Poland.

The article deals with the reforming stages of Polish education system. The structure of the educational system of Poland is analyzed, in particular the sexennial elementary school, the triennial grammar school, the triennial lyceum and the training college. The positive aspects of the educational reorganization, such as transferring schools to self-governing authorities, the renewal of the grammar school in the system of education, introduction of the set of criteria and the external examinations, schools' autonomy are emphasized.